

JOHN STUART MILL'DE KADIN SORUNU*

Dr. Nimet KÜÇÜK**

Individual liberty and women's equality are the concepts which make our existence as human beings more meaningful but even in our times they continue to be problematic. In this study, I make the analysis of women's degraded position in society, describing how men's dominance of women corrupts both men and women as outlined in John Stuart Mill's philosophy. On utilitarian grounds, he argued that no society could hope to approach happiness so long as half of its people were in a state of subjection. "The ideal of the development of individuality" what he proposed as for happiness, could only be acquired in an order providing women with the equal conditions.

Kadın sorunu çağımızda önemli kazanımlar elde etmiş olsa da biçimsel ile gerçek olan arasındaki boşluk halen devam etmektedir. Varolan bu boşluğu ortaya koyup çözüm üretmek ise geçmişin izlerini sürmeyi gerektirmektedir. Bu amaçla yola çıkıldığında on dokuzuncu yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan John Stuart Mill'in kadın sorununa katkısının irdelenmesi kaçınılmaz olacaktır. Felsefe tarihine bakıldığında Platon'dan sonra kadın sorununu bu denli kapsamlı bir şekilde ele alan tek feminist erkek filozof John Stuart Mill olmuştur. John Stuart Mill, liberal ve yararcı teori ile kadınların bağımsızlığını

* Bu yazı, 2003 yılında İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanmış olan "John Stuart Mill'in Felsefesinde Özgürlük ve Eşitlik Sorunu" başlıklı doktora tezinin genişletilmiş 99-112. sayfalarıdır.

** Felsefe Doktoru.

uzlaştırma denemesi yaparak, kadınlarla erkeklerin eşit olduğu savını kanıtlamaya çalışmıştır.

John Stuart Mill'in kadın sorunu konusunda ortaya koyduğu düşünceleri anlamanın yolu öncelikle onun yaşadığı çağın tarihsel koşullarının ortaya konulmasıyla olanaklıdır. Viktorya dönemi İngiltere'sinde yaşayan John Stuart Mill'in zamanında kadınlar üzerindeki baskılar inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Önyargıların ve geleneğin gücü altında gitgide artan hoşgörüsüzlük bireysel özgürlükleri tehdit etmekteydi. Oysa bir önceki yüzyılda "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganıyla ortaya çıkan 1789 Fransız Devrimi sivil hakların temelini hazırlarken; Amerikan Devrimi, Bağımsızlık Bildirgesi ile her insanın özgür olduğu düşüncesine ivme kazandırmıştı. Aydınlanma'dan beri düşlenen, güçlü olanın haklılığının yerine eşitlik ilkesinin geçtiği bir dünya düzeni ütopyası ise hala gerçekleştirilmeyi bekliyordu.

Kapitalizmin güçlendiği bir çağ olan on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin erkek egemen yapısı, kadınların hak arayışlarını reddediyordu. Varolan düzen içinde kadınların işlevinin çocukları ve kocalarıyla ilgilenmek olduğu vurgulandı. Kadınlar babalarının ve kocalarının malı olarak kabul edildiler. Oy verme ve sözleşme hakları yoktu. Evlilik anlaşmaları kadınları bir köle haline getiriyordu. Evli kadınlar çocukları üzerinde hak iddia edemezlerdi. Kadınlar, kocalarının şiddet kullandığı durumlarda bile, hukuksal yapıda korunma hakkı elde edemiyorlardı. Evli olmayan kadınlar vergi vermekle yükümlü olsalar da oy verme hakkına sahip değildiler. Yasalara göre, yabancılara, mahkemede jürinin yarısının yabancılardan oluşmasını talep etme hakkı verilirken; kadınlar her zaman erkek hakimler ve erkek adaleti tarafından yargılanmaktaydı (TAYLOR, 1970:97).

John Stuart Mill'in temsilcisi olduğu liberalizm anlayışı tıpkı feminizm gibi on yedinci yüzyıl Akıl Çağı ile on sekizinci yüzyılın Aydınlanma düşüncesinin sentezini özünde taşımaktadır. Bu bağlamda varolan yapı her bireyin aynı özgürlük içinde eylemde bulunmasını sağlayacak şekilde oluşmalıdır. Devletçilik karşıtı "bırakınız yapsınlar" ilkesini temel alan on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi böylesi bir toplum düzenini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda toplumu soyut bireylerin basit bir toplamı olarak ele alan on dokuzuncu yüzyıl liberalleri de bireysel özgürlüğün en önemli unsur

olduğu ve bu özgürlüğün toplumu oluşturan her birey için istendiği ve korunduğu bir düzeni savunmuşlardır (MILLER, 1995:54-61). Ancak bu liberal yapıda kadının yerini sorgulama gereğini de duymamışlardır. Bu düşünce geleneği içinde yetişen John Stuart Mill'in kadın sorunuyla ilgilenmesinde hiç kuşkusuz babası James Mill ve Jeremy Bentham'ın etkilerinden söz etmek gerekir. Her iki düşünür de düşünce bazında kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını desteklemişlerdir. Öte yandan John Stuart Mill'in feminist anlayışı İngiliz ve Fransız sosyalistlerinden olduğu kadar Harriet Martineau, Sarah Austin, Harriet Grote, Jane Carlyle, Eliza ve Sarah Flower gibi dönemin entelektüel ve yetenekli kadınlarından da etkilenmiştir (OKIN, 1979: 204-206). Ancak şüphesiz John Stuart Mill'in üzerinde en etkili kişi dostu, yaşam arkadaşı Harriet Taylor olmuştur. Kadın sorunu konusuyla gençliğinden itibaren ilgilenen John Stuart Mill, aydın bir kadın olan Harriet Taylor ile birlikte bu konuda daha da derinleşmiştir. Her ne kadar Harriet Taylor'ın John Stuart Mill'i ve yapıtlarını ne oranda etkilediği konusu tam olarak çözümlenemese de (POPPE, 1960; OKIN, 1979; MILLETT, 1973) Mill'in "Özyaşam" (Autobiography) adlı yapıtı tümüyle okunduğunda Harriet Taylor'ın John Stuart Mill'in feminist görüşlerine etkisi açık seçik olarak kavranabilir (MILL, 1908).

John Stuart Mill'in kadın sorunuyla ilgilenmesinde çağın tarihsel koşullarının ve farklı düşünürlerin etkisi kabul edilmelidir. Ancak bu ilginin temeli hiç kuşkusuz onun kadınların eşitliği talebi ile yararcılık arasında kurduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır.

A. LIBERALİZM VE EŞİTLİK

Eşitlik sorunu yüzyıllardır bireyleri ve toplumları ilgilendiren bir değer ve ilke sorunu olarak karşımıza çıkmıştır. Eşitlik kavramının bu denli eski oluşuna karşılık toplumsal eşitsizlik kavramı da en az onun kadar eskidir. Varolan eşitsizlik biçimleri bütün insanlarda o denli yaygındır ki artık eşitsizliğin kaçınılmaz olduğu düşüncesi doğal bir şekilde içselleştirilmiştir. Eşitsizliğin insanın doğası gereği olduğu ve değişmezliği savı her toplumda ve cinsten kabul görmektedir. Eşitsizliğin bir kader olduğu gerçeğini değiştiren tarihteki en önemli olay ise "insanlar özgür doğar ve özgür, eşit haklara sahip olarak yaşarlar" düşüncesini siyasal yaşama geçiren Fransız Devrimi'dir. Modern

eşitlik kavramının kırılma noktası olan 1789 Fransız Devrimi'ni hazırlayan ve liberalizmin de kökeni olan felsefi anlayış ise Aydınlanma Felsefesi'dir. Aydınlanma Felsefesi bireysel özgürlük kavramına dayanmaktadır. Bu felsefe anlayışı bireysellik kavramının temelinde gördüğü eşitliği en az özgürlük kadar önemsemmiştir. Aydınlanma filozofları eşitliği insanın kendini gerçekleştirmesi ve sömürü düzenini yok etmesi için en temel ilke olarak ele almışlardır. Feodal yapının ardından ticaretin gelişimiyle ortaya çıkan yeni bir dünya anlayışı olan liberalizmde özgürlük temel alınmış ve toplumdaki her bireyin bundan pay alması için siyasal örgütlenme tarzları oluşturmuştur. Aydınlanma Çağı filozofları ve Fransız Devrimi'nin yarattığı değerlerle oluşan liberalizme göre her insan birey olarak özgür ve eşittir. Toplumda varolan toplumsal ve siyasal yapılanma da bu ilkelere göre gerçekleştirilmelidir. Bireysel özgürlük tüm insanlar için istenmiştir ancak pratikte cinsiyete dayalı eşitsizlikler liberal demokrasinin koruyuculuğu altında varlığını sürdürmüştür. Bireyci bir liberalizmi savunan Mill, inanç ve vicdan özgürlüğünü tutarlılıkla savunmuştur. Bu nedenle kadının hukuk, siyaset ve kültür alanlarında erkek ile eşit olmasını hedeflemiştir. Kadın sorununun genel özgürlük sorununun bir parçası olduğunu ileri süren Mill, kuvveti kötüye kullananlara karşı savaşılmaması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, kişinin özgürce gelişmesini engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması, güçlünün haklarının sınırlandırılması gerekmektedir. O halde bireyin özgürlüklerine sahip olabilmesi için eşitlik güvence altına alınmalıdır. Bunu mümkün kılabilmek için devletin bireyler üzerindeki otoritesi yasalarla sınırlandırılırken; bireyin bu yasaların oluşumunda eşit siyasal katılım hakkı olmalıdır. Eşit siyasal katılım hakkının var olduğu siyasi yönetim biçimi eşitliği de gündeminde bulunduran demokrasidir. Ancak demokrasi eşitlik idealini gerçekleştirebilir mi? Bu noktada Mill, demokrasinin diğer yönetim biçimlerine göre daha tehlikeli bir tiranlık oluşturma tehlikesini görmezlikten gelemez. "Çoğunluğun tiranlığı" olarak da ifade edilen bu tehlike toplumda çoğunluğun ya da kendisini çoğunluk olarak kabul ettirenlerin iradesidir (MILL, 1903:10). İsteksiz bir demokrat olan John Stuart Mill'i korkutan, yönetim tarzından çok, farklılıkları hoş görmeyen, azınlıkları baskı altına almak isteyen çoğunluktur. Kadınların seçme ve seçilme hakkının olmadığı bir dönemde çoğunluğun kadınlar üzerindeki baskılarını devam ettirmesi de kaçınılmaz olacaktır. Burada soyut bireysel özgürlük ideali ile varolan eşitsizlik arasında ortaya çıkan

gerilime de gönderme yapmaktadır. Liberal değerler eşit bölüştürülmemektedir. Bu uyarısı ile kendisinden önceki liberal filozoflardan farklı bir tutum sergileyen John Stuart Mill, kadınların özgürlüğünün insanlığın gelişiminin ön koşulu olduğunu belirtmektedir.

Mill'in liberal anlayışında bireysel özgürlük insan mutluluğunu gerçekleştiren bireysel ve toplumsal ilerlemenin temel unsurudur. "Bireyselliğin özgürce gelişmesi mutluluğun başta gelen özsel koşullarından biridir." (MILL, 1903:47). Birey tüm yetilerini özgürce kullanarak kendini gerçekleştirmeli ve mutlu olmalıdır. Kendi planını kendisi seçen birey bütün yetilerini kullanmış olacaktır. Bu yetilere sahip bireye müdahalede bulunulması özgürlüğün sınırlandırılması anlamına gelecektir. Oysa Mill, mutluluğumuzu sağlayan özgürlüğümüzü sınırlayıcı toplumsal ve yasal müdahalelere basit bir ilke olarak adlandırdığı "öz varlığı koruma ilkesi" ile karşı çıkmaktadır. Bu ilke, insanların bireysel ve kolektif olarak, aralarından herhangi birinin hareket serbestliğine müdahalelerine izin veren biricik ilkedir (MILL, 1903:15). Birey bu ilkenin dışında kalan tüm durumlarda tam bir özgürlüğe sahiptir.

Mill'in felsefesinin en önemli değerleri özgürlük, eşitlik ve dolayısıyla adalettir. Bu değerler Mill'in felsefesinde varolan yararçı amaca gönderme yapmaktadırlar: en çok sayıda insanın en çok sayıda mutluluğu. Bireysel özgürlük ilkesi bireysel mutluluk ve toplumsal yararın nedenleri açısından değerlidir. Bireyin kendi yaşamını ve değerlerini oluşturmada bağımsız oluşu mutluluğu açısından değerlidir. "İnsan doğasının ilk ve en güçlü arzusu" olan özgürlük mutluluğun tamamlayıcısı olacaktır. Kadınların eşitliği de toplumdaki bireysel özgürlüğün genel toplamını artıracığından mutluluğunu da artıracaktır. Öte yandan adaletin temel ögesi de bireylerin mutlu olma konusundaki eşit haklarına dayalıdır. "Herkes eşitliğin adaleti dikte ettiğini teyit eder." (MILL, 1966:205). Bir başka deyişle tüm toplumsal eşitsizlikler adaletsiz olarak nitelendirilirler. Mill'e göre, adaletin temel ögesi olarak mutluluk konusundaki eşit haklarını ifade eden bu eşitlik kavrayışı her bireyi eşit bir varlık ve mutluluk unsuru olarak kabul eden yararçı ilkenin özünden kaynaklanmaktadır. Böylece adalet, tıpkı özgürlük gibi, insanlığın gelişimiyle ilgili feminist argümanına bağlanır. Kadının mutluluğu, insanlığın gelişimi için zorunlu bir koşuldur.

B. YARARCILIK VE EŞİTLİK

John Stuart Mill'in liberal değerleri kökeninde Jeremy Bentham'ın kurucusu olduğu yararcılık anlayışına dayanmaktadır. Yarar, latince "utilis" kavramından gelen yararcılık, on dokuzuncu yüzyılın siyasal ve toplumsal yapısının gelişimi için ortaya çıkmış bir akım olarak, bireyin özgür ve engellenmemiş davranışını temel almaktadır. Bu akım, Bentham'ın "en çok sayıda insanın en çok sayıda mutluluğu" ilkesini temel almaktadır. Yararcı anlayışa göre haz ve acı iki temel değerdir. İnsan insanın doğası gereği hazza yönelmekte ve acıdan uzaklaşmaktadır. Haz ve acı gereksinim duyduğumuz nesnelere de bağlantılı olduğundan insan bu nesnelere sahip olduğunda haz duymakta, aksi durumlarda ise acı duymaktadır. Bütün ahlaki sorunlarda yararı en yüksek ölçü olarak kabul eden Mill için iyi ve yararlı eşdeğer olarak kabul edilir (MILL,1903:16). Yararcı anlayışın amacı toplumda da Bentham'ın "en çok sayıda insanın en çok sayıda mutluluğu" ilkesini gerçekleştirmektir. Bireyler her zaman daha fazla mutluluğu getirecek olana yöneleceklerdir. John Stuart Mill, yararcı anlayışa tutkusunu Bentham ve babası James Mill'den edinse de, onları aşarak, yararcı anlayışa yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. John Stuart Mill, nicelik ve nitelik bakımından bazı mutluluk biçimlerinin daha istenilir olması nedeniyle hazlar arasında ayırım yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre düşünsel hazlar, duyuşsal hazlarla karşılaştırıldığında daha değerli kabul edilmelidir. Bentham'ın eylemlerin temelini bencillığe yönelen kişisel ve duyuşsal hazlara dayandırmasına karşılık Mill eğitimle yaygınlaşacağını ileri sürdüğü düşünsel hazları toplumun gelişimi idealine dayandırmaktadır. Aydın ve eğitilmiş bir toplum olduğunda bundan kadınlar da payını alacaktır. John Stuart Mill için eğitim eşitliğe giden yolda temel bir kavramdır. İnsanı biçimlendiren ve insanı insan yapan eğitimidir. Liberal bir eğitim toplumun mutluluğunu sağlayan bir eğitim olmalı ve her bireye yönelik olmalıdır. Başta John Stuart Mill olmak üzere tüm yararcı filozofların desteklediği gibi cahil insanların eğitim yoluyla eğitilmesi bireyin kendini gerçekleştirmesini de sağlayacaktır. Mill, insanlığın yarısını yok sayan koşullara karşı kadınların özgürleşmesinin insanlığa gelişme fırsatı tanıyacağını belirtmektedir. Özgürlüğün ve insanlığın gelişimi için kadınların da erkekler gibi eğitim alabilmesi gerekmektedir. Kadınların eğitilmesi ve kariyer yapmaları erkeklere yarar sağlayacaktır. Kadınların eğitim gördüğü bir dünyada rekabet

koşulları yaratılacak, erkekler entelektüel gelişimini daha da çok artırmak durumunda kalacaklardır. Benzer şekilde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi de toplumun yararına olacaktır. Sonuçta tüm insanların entelektüel gelişimi insanlığın gelişimini sağlayacak ve yararçı ilke açısından her birey daha çok mutlu olacaktır.

C. TARİHİN SORGULANMASI VE MUTLAK EŞİTLİK

John Stuart Mill, insanlığın gelişimi için kadın sorununun çözülmesi gerektiğinin bilincindedir. Bu amaca yönelik olarak ilkin kadınların tarih boyunca köleleştirilmelerinin tarihsel analizini yapmakla işe başlamıştır. Ona göre geçmiş doğru kavranılırsa bugüne yönelik saptamalar da yerinde olacaktır.

Kadını erkeğe bağımlı kılan toplumsal ilişkiler yanlış olarak nitelendirilebilir. Bu bağımlılık insanlığın gelişimi adına en büyük engeli oluşturmaktadır. Mill için de, bu türden ilişkilerin yerini hiçbir ayrıcalık ve güç içermeyen tam bir eşitlik almalıdır:

“...iki cins arasında varolan toplumsal ilişkileri düzenleyen...ilkenin, taraflardan birinin diğeri üzerinde bir güç ya da ayrıcalığa veya yoksunluğa sahip olamayacağı, tam bir eşitlik ilkesiyle yer değiştirmesi gerekir.”

(MILL, 1970: 32)

Mill, bu sözleriyle kendi çağı için oldukça radikal bir çıkışı da yapmış oluyordu. O, günümüzde dahi tepki alacak olan bu istemi nedeniyle alması gerekecek olan ağır sorumluluğunun ve yükünün farkındaydı. Ancak tarihsel misyonunu yüklenmişti ve dediklerini dinletebileceği insanlar çıkarsa kendini şanslı sayacağını söylerken yine öngörüsünü ortaya koyuyordu (MILL, 1970: 4). Çünkü toplumdaki eski kurumlar ve gelenekler tarafından korunan önyargıların düşünsel ve toplumsal gelişme aracılığıyla hemen ortadan kalkmasının çok zor olacağını biliyordu.

Gerçekte, bir toplumun insanlaşma ve uygarlaşma aşamasında ne denli ileride olduğunu anlamanın ölçütü o toplumdaki kadınların durumudur. Herhangi bir cinsten birinin eşit olmayan konumu gerçekte insanlığın

kaybedişine neden olacaktır (...) Tarihe bu bağlamda baktığımızda bilinen en eski dönemlerden günümüze dek erkeklerin kadınlara hükmettiğini görmekteyiz. Erkeklerin bu üstünlüğü sağlamak için önceleri yalnızca kaba güce dayandıklarını, ardından toplumlar geliştikçe kadınlar üzerindeki kontrollerini meşru kılmak için toplumsal gelenekler, yasalar yarattıklarını tarihe kısaca bir göz atarak görmek mümkün olacaktır. Doğada ve insan yaşamında hiçbir şeyin sonsuz olmadığını bilen Mill, kadınların köleliğinin yanı sıra, erkeklerin de köle olduğu tarihsel geçmişe uzanmaktadır:

“Eski zamanlarda, erkek cinsinin büyük çoğunluğu, kadınların tümü gibi köleydiler. Herhangi bir düşünürün, kadınların ya da erkeklerin köleliğinin doğruluğunu ve saltık toplumsal gerekliliğini sorgulama cesaretini kendinde bulabildiği zamana değin bazıı kültürel bakımdan çok parlak olan nice çağlar geçti.” (MILL, 1970: 7)

Mill’e göre toplumsal ilerlemeyle birlikte böylesi düşünürler çıkmış ve pek çok ülkede, erkekler özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Oysa kadınların köleliği ortadan kalkmamış, “ılımlı bir bağımlılık” (a milder form of dependence) şekline dönüşmüştür. Şüphesiz, bu bağımlılık törpülenmiş, yumuşatılmıştır ama özündeki ilkel kölelik hali halen sürmektedir. İnsanlar arası ilişkilerin hepsini insanileştirerek, adalete uygun bir şekle sokan nedenlerin etkisiyle aşamalı olarak değişen bu ilkel kölelik hali düşündürücüdür (...) Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının sınıfla sınırlı olmayıp tüm erkek cinsini ilgilendirmesi bu olguya has bir şeydir. Varolan ama bir süre sonra yok olma olasılığını da beraberinde taşıyan diğer iktidarların tersine, kadınların iktidar sahibine karşı başkalarıyla bir birlik oluşturma ve onu denetleme gücü yoktur. Bu sistem kadınların boyunlarında taşınarak varoluşunu sürdürmektedir. (MILL, 1970: 11-13) Mill, kadın ve erkek arasında varolan bu özel kölelik biçiminin ortadan kaldırılmasının güçlüğüne kolaylıkla saptamıştır. O, uzun ömürlü olan bu boyun eğme sisteminin Aristoteles tarafından da desteklendiğini ifade eder. Mill’e göre, Aristoteles, erkeğin kadına baskın oluşunun temelini insana yönelik özgür doğalar ve köle doğalar ayırımında oluşturmaktadır (a.e.). Gerçekten de, Aristoteles, erkeğin kadından üstün bir zekası olduğunu ancak doğası bakımından kadın ve köle arasındaki bir ayırmadan söz etmenin gerekli olduğunu da belirtir.

"Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka araçlar sağlar -her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değildir; bir araç, birçok işleri görmesi için değil de, yalnız bir tek işi görmek için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınla kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir."

(ARISTOTELES, 1975: 8)

Aristoteles'in düşsel bir eşitlik uğruna doğaya karşı çıkılmasını olumsuzlayan bu bakış açısına karşılık, kimilerince ilk feminist olarak da adlandırılan hocası Platon, belki de Ispartalı kadınlardan esinlenerek, kadın yaradılışının devlet bekleliğine elverişli olduğunu belirtir. Ancak Platon, kadının yaradılışının erkeğe göre zayıf olduğunu da vurgulamadan da duramaz. "...kadının yaradılışı da erkeğinki gibi devlet bekleliğine elverişlidir. Yalnız bu yaradılış kadında zayıf, erkekte kuvvetlidir." (PLATON, 1980: 144)

Kadının köleliğini sorgulamak için tarihe göndermeler yapmak gerekir. Aslında Eski Yunan'da olsun ya da Amerika'daki zenci köleler olsun temeldeki kölelik koşulları benzerlik göstermektedir. Ancak bu türden kölelikler artık ortadan kalkmıştır. Kadınların kölelik koşulları ise siyahların kölelik koşullarından farklıdır. Erkekler kadınların iktidarlarına karşı boyun eğdiklerini saptadıkları anda bu kölelik ilişkisini farklı beklentilerle yapılandırmışlardır. Kadınların erkeklerin hizmetçileri olmaları, toplumsal koşullandırmanın etkisiyle içselleştirilmiştir. Kölelerden sadece boyun eğmeleri istenir; kadınlardan beklenense, gönüllü bir kölelikle gözde rolünü üstlenmeleridir. "Erkekler, kadınların sadece onlara boyun eğmelerini değil; bir gözde (favorite slave) olmalarını arzu etmektedirler." (MILL, 1970: 16) Erkekler bir anlamda kadınların zihinlerini köleleştirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Efendiler kölelerini korkutmak için korkuya dayalı olarak kendi güçlerini ve dini kullanmaktadırlar. Buna karşılık, erkekler, kadınların sadece boyun eğmelerini değil, duygularını da istediklerinden dolayı "eğitim" unsurunun bütün olanaklarını kullanmışlardır. Mill, toplumun mutluluğa giden yolda bireyselliğini geliştirebilmek için eğitime önemli bir rol verir. Ona göre, olması gereken eğitim, bireyin özerk bir varlık olabilmesi için gerekli olan bilgi ve anlayış ile donatılması işlemidir. Oysaki kadının köleliğini sürdürmek için varolan gelenek ve anlayış tarzları eski eğitim aracılığıyla etkisini sürdürmektedir. Bu türden bir eğitim kadının özgür kişiliğini yok edecek,

kadının köleliğini kuşaktan kuşağa aktaracaktır. Varolan düzeni sürdürmeyi amaçlayan geleneksel eğitim tarzı kadınların erkeklerin beklentileri doğrultusunda eğitilmesidir. Kadınlar erkeklerin yaşamını kolaylaştırmalıdır. Onlar, erkekleri mutlu edip, onlara yararlı olmak için eğitilmelidirler. Bunlar kadınların görevleridir ve çocukluklarında almaları gereken eğitimin özü de budur. (ROUSSEAU, 1950: 67) Bu şekilde kadın, bağımlılığını pekiştirecek ve kadın kendini gerçek bir kölelikte bulacaktır. Bu noktada kendi içine bakmak ona olanaksız olmasa da zor gelecektir.

Erkek egemenliğini savunanlar, bu türden bir egemenliği kadınların gönüllü olarak kabul ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bunlara verilecek en iyi yanıt, özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan seçme ve seçilme hakkının genel ve eşit olmasını isteyen kadın hareketi verilebilir. (TOURAINÉ, 1985) Mill, kadınların kendilerini ifade etmeye başladıklarından beri, siyasal, mesleki ve “iyi eğitim görme” idealleriyle tüm uluslarda seslerini duyurmaya başladıklarını ifade eder. (MILL, 1970: 15)

Mill, kadınlara yönelik sınırlamaların, kapitalizm öncesi toplumlardan kalmış kalıntılar olduğunu savunarak, kadınların boyun eğmişliğini kölelikle karşılaştırmıştı. Ona göre, her iki kölelik de bireyin denetimi dışında olan, kendisine sahip olamadığı durumlardı. Mill, bu kölelik durumunun, evlilik yasası zorbalık yasası olmaya devam ettiği, evlilik eşitsiz koşullarda gerçekleştiği ve kadın için biricik seçenek olmaya devam ettiği sürece değiştirilemeyeceğini belirtiyordu:

“Evlilik, yasalarımızın tanıdığı tek edimsel köleliktir (bondage). Her evdeki evli kadının dışında, (İngiltere’de) yasal köle kalmamıştır.”

(MILL, 1970: 80)

Mill, evlilik yasasının kadını köleleştiren bir yasa olduğunu ve modern dünyanın ilkeleriyle çeliştiğini ileri sürer. Ona göre, zencilerin bağımsızlığına kavuşmalarının ardından, tüm yetenekleri gelişmiş bir insanın, bir başkasının iyi niyetine terk edildiği, o insanın da iktidarını kendisine teslim edilmiş kişinin yararına kullanacağına inanılan tek kurum evliliktir. Mill, İngiliz yasalarındaki kadının evlilik durumunu incelediğinde kadının bir köleden başka bir şey olmadığını görmüştür. Örneğin erkeğin karısını boşama hakkı vardır. Kadının

evlilikte mülkiyeti olamaz. Mill, çağındaki kadının durumunu, Roma'daki kölelerle karşılaştırdığında, evlilik sözleşmeleri gereği, kadının daha olumsuz bir yaşam sürdürmeye yazgılı olduğunu görmüştür. Roma'daki köleler, dinlenme hakkına sahiptiler ve özel mülkiyete sahip olabilirlerdi. Oysa evlilik sözleşmeleri ve benzeri yasalar on dokuzuncu yüzyıl kadını bir köle haline getirmekteydi (MILL, 1970: 31-32). Nitekim Mill, Harriet Taylor'la evlenmeden önce, yürürlükte olan evlilik yasasına karşı biçimsel bir protesto yaparak, yasal güçlerini asla eşi üzerine kullanmayacağına dair bir anlaşma imzalamıştır. Bu durum Mill'in özel yaşamında da kadın hakları konusunda ne denli duyarlı olduğunun bir kanıtıdır. Evlilik sözleşmesi eşit olan insanlar arasında yapılmalıdır. Özgür ve eşit bireyler yaratıldığında insanlar kişiliklerine, eylemlerine özel mülkiyetlerine özgürce sahip olabilecekler ve eşit bir şekilde birlikteliklerini gerçekleştirebileceklerdir. Mill, evlilik sözleşmesinin değişmesi ve evlenen kişilerin yasa önündeki eşitlikleri temeline oturtulması gerektiğini düşünüyordu. Bu türden bir eşitlik gerekli bir koşuldur. O, benzer düşüncüyü "Özgürlük Üzerine" adlı yapıtında da belirtmekten kaçınmamıştı. Ailedeki karı kocanın ilişkisi, insan mutluluğuna etkisi bakımından diğer bütün durumlardan daha önemliydi ve kocaların karıları üzerindeki zorbaca gücüne karşı yasal bir koruma sağlamalıydı:

"...bu kötülüğü bütünüyle ortadan kaldırmak için kadınların da, tıpkı bütün diğer kişiler gibi aynı haklara sahip ve aynı tarzda yasal koruma almalarından başka bir şey gerekli değildir."
(MILL, 1903: 82)

Hiç şüphesiz, bu eşitlik tarzı, cinsler arasındaki tam ve adaletli bir eşitlik için hiçbir zaman yeterli olmayacaktır. Ancak bu şekilde, evlilik kurumunun kökeni kölelik yerine en güçsüz olanın korunması olacaktır. Böylece, özgürlüğün anlamı burada erkeklere göre daha güçsüz olan kadına daha fazla güç vermek olacaktır (STEPHEN: 1950).

Evlilik kurumuyla bağlantılı olarak aile kurumunun da eleştirilmesi olanaklıdır. Aile, "zorbalığın erdemli yönleriyle kötü yönlerinin geliştiği bir zorbalık okulu" olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa olması gereken, ailenin özgürlük erdemlerinin gerçek bir okulu olarak oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, aile, her zaman çocukların anne ve babasına tam bir itaatin gerçekleştiği

kurumken; birinin diğerine boyun eğmesi için güç kullanmadığı, sevgiyle, eşitlikle varolan bir okul olmalıdır. Sonuçta, aile, bireyelerine tam eşitlik verildiği sürece gerçek ve gerekli sevgiyi verecektir (MILL, 1970: 44-45).

Mill, ideal bir ailenin niteliklerini, “sevgi” kavramı çerçevesinde yaratırken hiç şüphesiz kendi çocukluğunun da özlemlerini ifade etmiş oluyordu. Ailenin tarihsel koşullarda varlığını sürdüreceği ve belki de böylesi “ideal” bir yapıya kavuşacağı doğrudur. Ancak bunun için ailedeki baskıcı içerik ortadan kalkmalıdır. Bir başka deyişle, ataerkil otoriteyi ve aileyi niteleyen tüm sahiplik ilişkilerinin yok edilmesi gerekir.

Mill, kadınların evlendikten sonra özgürce “ailenin hanımı” olmayı seçtiklerini ve mesleklerini yapabilmek için kırk ya da elli yaşına değin beklentilerinin gerektiğini belirtir. Buna karşın evlenmeyen kadınların mesleklerini yapmada özgür olacaklardır (MILL, 1970: 98-99). Mill’in bu anlayışı gerçekte onun “tam eşitlik” anlayışıyla çelişmiş olmaktadır çünkü kadınların meslek seçmekte özgür olduğunu ileri sürerken evliliği de kendi başına bir meslek olarak düşünmüş oluyordu. Harriet Taylor’ın tüm itirazlarına karşın Mill, erkeklerin aile ve meslek yaşamına sahip olmaları mümkünken, kadınların birini ya da diğerini seçebileceklerini belirtiyordu. Bu noktada, Taylor’ın daha radikal bir eşitlikçi olduğu ancak, Mill’i ikna edemediği ortadadır. Nitekim, Taylor’ın şu ifadesi Mill’in bakış açısına pek de uzak görünmemektedir:

“...güç kendisini ahlaksal yükümlülüğün merkezi haline getirir ve erkek kendi istencine sahip olmayı sever. Ancak erkek karısının, kendi istencinden farklı bir istence sahip olmasına katlanamaz.”

(TAYLOR, 1970: 97)

Bir erkek, ev yaşamı ve çocuklara sahip olabileceği gibi, bir mesleğe ve ekonomik bağımsızlığa da sahip olabilirdi. Oysa kadın, bunlardan sadece birini seçmeye zorlanıyordu. Mill, geleneksel aileyi reddedişine karşın, kadını bu ikilem arasında karar vermeye zorlamakla kendi liberal feminist anlayışıyla çelişkili bir durumu yansıtıyordu. Bu tutum, onun ailedeki özgürlük ve eşitlik istemlerine paralel olarak oluşacak adalet anlayışına da karşıdır. Mill’in önerileri ışığında, çoğu kadının yetişkinliğinin ilk başında evlenerek

profesyonel iş yaşamını bırakması, kadınlara karşı sistematik bir ayrımcılığı rasyonelleştirmektedir. Bu bağlamda, sadece kırk ya da elli yaş altı evlenmemiş kadınların mesleklerini yaptığı bir toplumda genç kızlar eğitimi daha az ciddiye alacak ve böylece sonuçta Mill'in savaştığı fırsat eşitliğine karşı aşılmaz bir engel oluşacaktı (OKIN, 1979 : GOLDSTEIN, 1980).

D. İNSAN DOĞASININ ANALİZİ

Mill'in yönteminin temeli insan doğasının analizine dayanmaktadır. Ona göre, bilimsel sorgulama gereği, kadın hakları, bireysel özgürlük gibi, insan doğasının incelenmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda, Mill'in temel dayanak noktası insan doğasına şekil vermede toplumun gücüne duyduğu sonsuz güvendir. Öte yandan, çevre ve eğitim faktörleriyle biçimlenen karakter yapısı, dönüşebilir bir nitelikte olan insan doğasını “kadın” ve “erkek” olarak yapay bir ayrıma götürmektedir. Mill'in felsefi yöntemi, bu şekilde denetimsiz güce duyulan eleştiriyi içerdiği gibi ahlaksal bir bakış açısıyla oluşturulan insan doğası teorilerini irdelemeyi de hedeflemiş olur.

İnsan doğası kavramı pek çok şekilde ele alınabilir. Bunlardan bir tanesi, “her varolanın doğuşunda özünü kuran şey” iken bir diğeri, belki de bu çalışmanın özüne daha uygun olan, şu tanımdır: “Bir varlık türünde bireysel ya da toplumsal deneylerle kazanılmış olana karşıt olarak, onda doğuştan olan, kendiliğinden olan her şey.” (AKARSU, 1984: 43).

Bu tanım, Mill'e değin, varolmaya devam eden ve günümüzde de sürmekte olan kadını “yumuşak”, “boyun eğici”, “duygusal”, “rasyonel olmayan” olarak niteleyen klasik teorilerin düşünce yapısını ifade etmektedir. Oysa, Mill, “erkek” ve “kadın” doğalarını yapay ve oluşturulmuş, bu anlamda değiştirilebilir ya da henüz tüm gizilgüçleriyle bilinmez olan bir yapı olarak ele almaktaydı. Nitekim, “Özgürlük Üzerine” adlı yapıtında bize sunduğu insan doğası tanımı “büyümek ve gelişmek isteyen bir ağaç” metaforuyla karşımıza çıkmaktadır: “İnsan doğası...kendini yaşayan bir varlık yapan içsel güçlerin eğilimine göre büyüme ve gelişme isteyen bir ağaçtır.” (MILL, 1903: 49). Mill'in bu insan doğası kavrayışı geçmişten bugüne varlığını sürdürmekte pek de güçlük çekmemiş olan “erkek” ve “kadın” doğalarının farklılığı argümanını çeşitli filozoflarda irdelemek, sorunu daha nesnel bir şekilde ortaya koymamıza

yarayacaktır. Erkeği temel doğa olarak ele alıp kadını “ikinci doğa” olarak yaftalayan bu bakış açıları “özel-kamu ayrımı” ya da “doğa varlığı-tarih varlığı” gibi dişi-erkek ayrımının farklı biçimlerini de gündeme getireceklerdir.

Felsefe tarihinin geçmişine doğru uzandığımızda “kadın” ve “erkek” olarak iki ayrı kutuplaşmış insan doğasına yönelik betimlemeleri Sokrates öncesi metinlerde bulmaktayız. Bu anlayışa göre, dünyanın başlangıcından beri “erkek” ve “kadın” ayrımı “ana” ve “baba” şeklinde de tanımlanarak farklı niteliklerle betimlenmiştir:

“...başlangıçtan beri iki nedenin, anayla babanın, bulunduğunu, babanın ışık olduğunu ananın karanlık olduğunu, ışığın bölümlerinin sıcak, kuru, hafif, hızlı, karanlığının soğuk, yaş, ağır ve yavaş olduğunu anlatmış. Bütün dünya, bunları, erkekle dişinin, bir araya gelmesiyle kuruluyormuş.”

(KRANZ, 1984: 44)

Platon ise, çağındaki ayrımcı doğa kuramlarının etkisi altındadır. Her ne kadar “Devlet” adlı yapıtında bekçi sınıfındaki kadınların erkeklerle eşit bir konumu olduğunu vurgulasa da, yaratılış farklılığının ince sınırını çizmeden de duramaz:

“Yaratılıştan her iki cinste de aynı güçler vardır. Kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir. Ne var ki, kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz.”

(PLATON, 1980: 143)

Öte yandan, Platon, “Yasalar” adlı yapıtında bu tavrını değiştirerek, diğer filozoflara paralel olarak, “aile yaşam, özel alan ayrımı” ile “kamu alanı ayrımı” ortaya koyar. Bir anlamda, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığı abartarak, kadının evde, erkeğinse dış dünyada varolduğu düşüncesinin bir uzantısı olmayı tercih eder. Ona göre, kadın, “...insanların bu öteki cinsi, zayıf oldukları için yaratılıştan gizliliğe eğilimli, çok daha içten pazarlıklı olarak” algılanmaktadır. (PLATON, 1988: 264)

Aristoteles, Platon’un sadık bir öğrencisi olmasına rağmen, hocasının kadınlar üzerine olan olumlu görüşlerini kabul etmemiştir. O, kadının eksik bir

varlık olarak, maddeyi temsil ettiğini söylerken, insan oluşumunda erkeğin katkısının salt ve değerli olduğu anlayışını da ortaya koymaktadır:

"...o (sperma), bilkuvve forma sahiptir ve spermanın kendisinden çıktığı varlık...meydana gelen varlıkla aynı adı taşır (bir anlamda diyorum, çünkü kadının da erkekten çıkmasından ötürü...tam bir isim aynılığını (homonymie) aramamız gerekir. Meydana gelen varlığın eksik, kusurlu bir forma sahip olduğu bu kuralın dışında tutmak gerekir."

(ARISTOTELES, 1985: 347)

Aristoteles'e göre, doğa, dişi ile erkeğin zihinsel özyapılarında bazı ayrımlar oluşturmuştur. Dişi, kişilik olarak, yumuşak, uysal, basit, tahrik edici, çocukları beslemeye uygun bir yapıya sahiptir. Erkek ise, dişiden daha çok tinliliğe sahiptir; daha zalim ve daha az kurnazdır. Bu yapıların izleri az ya da çok her yerde, özellikle de, insan türünde görülebilir. Kadın, erkekten daha şefkatli olan, daha çabuk ağlayan, daha kıskanç, daha huysuz, azarlamaya daha çok eğilimli, kendine saygı ve utançtan yoksun, yalancı, aldatandır, daha iyi hafızaya sahip olandır. Ayrıca kadın, erkeğe göre daha uyanık, daha ürkek, harekete güçlkle geçen ve beslenmesi erkeğe göre niceliksel olarak daha az olan bir varlıktır da. (ARISTOTELES, 1977: 48-49)

Aristoteles, öz olarak, kadının eksik bir insan olduğu anlayışından yola çıkmaktadır. Kadın, birtakım niteliklerin yokluğundan ötürü kadındır. Aristoteles'in biyoloji anlayışı geçersiz olduğu halde, teorinin özündeki bu inanç uzun yıllar sürmüştür. Örneğin, Freud bu inancı kendi kuramına temel almıştır. Freud'a göre de, kadınlar eksik insanlardır; çünkü erkeklik organına sahip değildirler (FREUD, 1981: 114). Bu bağlamda, Freud, doğanın kadının kaderini güzelliği, alımı ve tatlılığı aracılığıyla belirlemekte olduğunu ileri sürerek, kadının konumunu gençlikte tapılacak sevgili, olgunlukta da sevgili eş olarak ifade etmektedir. Freud, Mill'i kadın doğasını yanlış algıladığı için eleştirir. Ona göre Mill, cinsler arasında doğuştan varolan farklılıkları yeterince dikkate almamıştır (MILL, 1970: xxi).

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise Aydınlanma Felsefesinin tipik örneklerinden biri olan John Locke'un insan doğası anlayışının hareket noktasının eşitlikten kaynaklandığını görürüz."...aynı türün ve sınıfın

yaratıklarının birbirleriyle eşit olacaklarından daha açık bir şey olamaz.” (LOCKE, 1952: 4). Locke, soyut bir eşitlik idesiyle tüm insanlığı kuşatır. Ancak kadınlar için olması gereken doğal koşulun aile içinde olduğunu belirtmeden de edemez. O, başlangıçta soyut bir eşitlik kavramı üzerine doğal hukuk sistemini oturttuysa da, aile aracılığıyla burjuva toplumunun en temel yüzey biçimlerini içeren bir sisteme dönüştürmekten kurtaramamıştır (SAVRAN, 1987: 31). Rousseau’da kadın kimliğini benzer şekilde erkeklerle bir bağlantı içinde oluşturur. Ona göre, kadınlara onurlu birtakım nitelikleri atfederken, gerçekte kadını, erkeklerin duygularına, erkeklerin onun erdemine biçtikleri değere indirgemektedir. Kadının doğadan edilgin, zayıf ve utangaç olması, erkeklere bağımlılıklarını pekiştiren bir unsur olarak da yararlıdır (ROUSSEAU, 1986: 77).

Aydınlanma Felsefesi içinde yer alan Kant, rasyonel bir ahlak teorisi geliştirmiştir. Bu bağlamda, kadınlar rasyonel varlıklar olmaktan çok duygusal varlıklar olarak doğaları gereği nitelendirildiklerinden tam anlamında ahlaksal edime gizilgücü olan varlıklar değildirlir:

“...ahlak yasasının son derece yaygın bir önemi olduğunu ve yalnız insanlar için değil, ama genellikle akıl sahibi bütün varlıklar için ...geçerli olması gerektiğini yadsıyamayacağımızı da buna ekleyecek olursak
...hiçbir deney böyle genel-geçer ve zorunlu yasaların yalnızca imkanını bile sonuç olarak çıkarmamıza izin vermez.”

(KANT, 1984: 158-159)

Felsefe tarihindeki insan doğası kavrayışlarında bazı düşünürler daha da ileriye giderek, kadını doğası gereği hep olumsuz özelliklere sahip, bayağı olarak betimleyen filozoflara da rastlanır. Kadın erkeğin denetimi altında yaşmalıdır aksi halde tehlikeli olacaktır. “Kadınlara mı gidiyorsun? Kırbacını unutma” (NIETZSCHE, 1977: 68). Bu türden bakış açılarına en iyi cevap kadının karakterini, rollerini oluşturan unsurun yapısı gereği olmadığı aksine eskimiş önyargı, gelenek ve yasalarla biçimlendiğidir. Kadının doğası olduğu ve bu nedenle biyolojik bir yazgısı olduğu gerçeği de doğru değildir. “...bütün bu davranışlar kadının hormonlarından gelmediği gibi, beyin hücrelerine de doğuştan kazanmış değildirlir; bunların hepsi...içinde bulunduğu durum tarafından yaratılmıştır.” (BEAUVOIR, 1981: 7). Kadının doğası ne ekonomi

ile ne de psikoloji ile açıklanabilir. Beauvoir'a göre, kadın erkek tarafından "öteki" olarak algılanır. Ancak bu algılamada kadınlar da hatalıdır. Yapmaları gereken şey ise kadınların kendi rollerini gözden geçirmesi, erkeklerle yaptıkları suç ortaklığının öz eleştirisini yapmalarıdır. Bireysel kurtuluş olanaklıydı ve en iyi örnek de kendisiydi. Ancak daha sonraları bireysel kurtuluşun yetersizliğini görerek kolektif bir çözümün olanakların dile getirmişti (BEAUVOIR, 1981: 7).

Görüldüğü gibi, kadının gerek toplumsal konumu, gerekse de özelliklerini "kadın doğası" aracılığıyla açıklamak günümüze kadar devam etmekte olan bir olgudur. Oysa gerçekte, bu türden nitelendirmelerde bulunmak, kadında bazı yönleri baskı altına almak ya da bazı yönlerini zorla oluşturmaya çalışmaktan öte bir tutum değildir. Bu nedenle, öncelikle, doğal olan ve doğal olmayan ayrımını ortaya koymak gerekir:

"Alışılmadık olan, doğal olmayan ve alışılmış olan her şey o denli doğaldır. Kadının erkeklere boyun eğmişliği evrensel bir töre olduğundan, bu töreden ayrı davranışta bulunma elbette doğal olmayan olacaktır."

(MILL, 1970: 14)

Doğal olan alışılmışın dışında olandır. Erkekler tarafından belirlenen bir dünyada bu geleneksel yapıyı değiştirmeye kalkmak, bu türden alışılmış değerlerle olan "doğa"yı sürdürmek olacaktır. Biçimlendirilmiş bu "doğa" anlayışının yerine kadının "gerçek doğası"nı yaratmak için yapılması gereken nedir? Şimdiye değin, kadınların doğadan getirdiği kimi yetenekleri içinde buldukları koşullar, gelenekler tarafından erkeklerin zevklerine uygun olarak geliştirilmişlerdi. Buna karşılık, bazı yetenekleri de, "soğuk kış havasında dışarıda bırakılıp, amaçlı bir şekilde buza sarıldıkları için gelişemezler." (MILL, 1970: 23). Bu benzetmeden anlaşılacağı gibi, geriye kalan diğer yetenekler de "ateşte yanıp kül olurlar" bir başka deyişle olanaklarını açığa çıkarmadan yok olup giderler. Aslında bu koşullarda kadının gerçek doğasını ortaya çıkarmak imkansızdır.

Kadın doğasının yapay bir şekilde çevrenin, eğitimin ve geleneklerin aracılığıyla oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Peki bu türden biçimlendirme nasıl içselleştirilmektedir? Mill'in bu soruya cevabı kadınların ideal karakterinin yetiştirilme tarzı içinde içselleştirildiğidir.

“Bütün kadınlar en erken yaşlarından itibaren şu inanç içinde yetiştirilirler: kadınların ideal karakteri erkeğinkinin tam tersidir. Kadınlar için ideal karakter öz-istence ve kendi kendini yönetme gücüne sahip olmak değil; boyun eğmek ve başkalarının kontrolü altına girmektir. Tüm ahlaksal değerler başkaları için yaşamının kadınların görevi olduğunu söylerken, süregelen tüm duygusallık biçimleri de doğaları gereği olduğunu ifade eder...”

(MILL, 1970: 17)

Bir kadın için, yetiştirilmenin ve karakter oluşumunun gerçek amacı erkeklerin beklentilerini gerçekleştirmektir. Bu nedenle, bireysel istençlerinden vazgeçmeye, kendilerine atfedilen “kadın doğası” yaftasını içselleştirmeye zorlanmaktadır. Oysa Mill, çağlar boyu süregelen kadın ile erkek doğası ayrımının temelsiz olduğunu belirtir. Çünkü yalnızca kadınların oluşturduğu ya da her iki cinsin de özgür ve eşit olduğu bir toplum varolmadığı sürece kadının gerçek zihinsel ve ahlaki özelliklerini bilmek olanaklı değildir:

“Zamanımızda kadın doğası diye adlandırdığımız şey, tümüyle yapay bir şeydir; bazı yönleriyle zorla baskı altında tutulmanın, diğer yönleriyle de doğal olmayan uyarımların (stimulation) bir sonucudur.”

(MILL, 1970: 22)

“Kadın doğası” yapay bir doğadır, oluşturulmuş bir doğadır ve bu eşitsizlik durumu devam ettiği sürece de baskılar sonucu ortaya çıkan bu yapay doğanın gerçek bir doğa yaratabilmesi imkansızdır. Bu koşullarda, iki cins arasındaki ayrımlar da saptanamaz. Öte yandan, kadınların görüşleri pek bilinmediğinden ya da kendi görüşlerini duyursalar bile bu düşünceler bağımlı olacağından “kadın doğası” ve ayrımlar konusunda henüz bir şeyler bilinemez. Mill, kadının gerçek doğasını bilmediğinden, kadın doğasının erkek doğasıyla eşit olup olmadığını da ispatlayamaz (MILL, 1970: 24).

İnsan doğasının değişmez, her zaman aynı kalacak bir öz olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. İnsan doğası binlerce yıllık bir tarihin sonucu ve başarısıdır. Kadınlar ve erkekler kendilerine doğaları aracılığıyla benimsetilen kısıtlamalardan kurtulduklarında insani kapasitelerini bütünüyle gerçekleştiremeleri mümkün olacaktır. Mill, kadınların kendi kurtuluşlarını gerçekleştirebil-

meleri için birtakım gelişmelerin olduğunu ancak bunların yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Çözümü gerçekleştirmede en büyük sorumluluk ise kadınlarda olacaktır:

“Ne tek bir kişinin, ne de pek çok kişinin ne yapabileceğini denemedikçe asla keşfedemeyiz. Ve kadınların mutlulukları için ne yapılacağını ya da neyin çözümlenmeden bırakılacağını da kadınlardan başka hiç kimse ortaya koyamaz.”

(MILL, 1970: 27)

Mill, toplumsal düzenlemenin bir ilkesi olan özgürlüğün aynı zamanda insan karakterinin yeniden biçimlendirdiği inancındadır. Bu bağlamda, kadınların boyun eğmişliği sonucu ortaya çıkan kötülüklerin insanın mutluluğunu yitirmesine yol açacağını belirtmektedir. “İnsanların...özgürlüğüne getirilen her sınırlama...insan mutluluğunu o denli kurutacak ve insan türünü ifade edilemez bir derecede yoksullaştıracaktır.” (MILL, 1970: 100-101). Mill, kadınların kurtuluşu için gerekli olan “tam eşitlik” kavramına paralel olarak, özgürlüğü de, insan yaşamını değerli kılan, mutluluğun vazgeçilmez unsuru olarak felsefenin merkezine yerleştirmiş olmaktadır. Kadınlar liberal bir eğitim aracılığıyla eskimiş ve yanlış biçimlendirmelerden arınacaklar ve kendi olanaklarını gerçekleştireceklerdir.

SONUÇ

Günümüzde kadın sorunu, genel özgürlük sorununun bir parçasıdır. Öte yandan kadının eşitliğinin var olmadığı toplumların ilerlemesi de olanaklı değildir. On dokuzuncu yüzyıl feminist filozofu John Stuart Mill, bu gerçeklerin o dönemde bilicine varmıştır. Yararcı felsefesi temelinde, toplumun yarısı köle durumunda yaşarken mutluluğun gerçekleşmeyeceğini vurgularken; liberal değerlerin kadınları da içermesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, tarihsel süreçte ezilen kadın, eğitim aracılığıyla gizilgüçlerini ve gerçek doğasını ortaya koyacaktır. Her ne kadar liberal düşüncelerinin sınırlarını aşmadığı için eleştirilebilirse de, bize çağı için yepyeni bir bakış açısı sunarak, dile getirdikleriyle günümüzde zenginleştirilmeyi bekleyen çok önemli, saygıyı hak eden bir miras bırakmıştır.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia, 1984: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Savaş Yayınları.
- Aristoteles, 1975: **Politika**, çev. M. Tuncay, İstanbul Remzi Kitabevi.
- 1977: **The Generation of Animals**, History of Ideas of Women, R. Agonito (ed), NY: Perigee Books.
- 1985: **Metafizik**, çev. A. Aslan, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Beauvoir, Simone de 1981: **Kadın II-Bağımsızlığa Doğru**, çev. B. Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.
- 1986: **Ben Bir Feministim**, İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Freud, Sigmund, 1981: **Cinsiyet ve Psikanaliz**, çev. S. Hilav, İstanbul: Varlık Yayınları Goldstein, Leslie
- 1980: **Mill, Marx and Women's Liberation**, Journal of the History of Philosophy, 18. Cilt.
- Kant, Immanuel, 1984: **Seçilmiş Yazılar**, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kranz, Walter, 1984: **Antik Felsefe**, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Locke, John
 1952 :**The Second Treatise of Government**, NY: The Bobs-Merrill Company Inc.
- Mill, John Stuart, 1903: **On Liberty**, London: Watts and Company.
 1970: **The Subjection of Women**, England: The M.I.T. Press.
- Miller, David :Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II(K-Z), 1995 Çev. B.Peker-N.Kıraç,Ümit Yayıncılık, Ankara
- Millett, Kate, 1973: **Cinsel Politika**, İstanbul: Payel Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich, 1977: **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, çev. T. Oflazoğlu, İstanbul: Cem Yayınları.
- Okin, Susan Moller, 1979: **Women in Western Political Thought**, NJ: Princeton University Press.
- Pappe, H.O., 1960: **John Stuart Mill and the Harriet Taylor Myth**, Melbourne University Press.
- Platon, 1980: **Devlet**, çev. S. Eyüboğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 1988: **Yasalar**, çev. C. Şentuna-S. Babür, İstanbul: Ara Yayınları.
- Rousseau, J. J., 1950: **Emile**, çev. H. Z. Ülken-S. Güzey, Türkiye Basımevi.
- Savran, Gülnur, 1987: **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Alan Yayınları.
- Stephen, Leslie, 1950: **The English Utilitarians**, NY: Peter Smith.
- Taylor, Harriet (Mill), 1970: **Enfranchisement of Women**, Essays on Sex Equality, Alice S. Rossi (ed), Chicago: University of Chicago Press.
- Touraine, Alain, 1985: **An Introduction to the Study of Social Movements**, Social Research, vol. 52, no.: 4.